

Зубрицький В. В.,

здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЄДНІСТЬ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ЗАПОРУКА ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У статті проаналізовано вплив внутрішньої та зовнішньої інтерналізації соціально-правових норм, що є запорукою правослухняної поведінки. З'ясовано, що за рахунок зовнішніх і внутрішніх процесів впливу на людину можна досягнути бажаного результату щодо побудови цивілізаційного суспільства й формування у майбутніх поколінь правослухняної поведінки.

Ключові слова: суспільство, держава, право, мораль, правосвідомість, інтерналізація, правослухняна поведінка.

Постановка проблеми. Перед Україною у XXI ст. постає безліч викликів і завдань, серед них і формування демократичного та європейського суспільства з демократичними цінностями й ідеалами. Саме процес поступу та формування суспільної культури і свідомості є нелегким сам по собі, оскільки за своєю тривалістю він займає великий проміжок часу для засвоєння тих соціально-правових норм, котрих потребує суспільство.

Потрібно також нагадати, що соціально-правові норми є результатом розвитку в трьох напрямках, а саме: економічних, соціальних і політичних обставин цивілізаційного громадського життя. Інтерналізація є тим індикатором, котрий показує, як зовнішні чинники впливають на людину і трансформуються у відносно стійкі внутрішні переконання. Правослухняна поведінка залежить від ефективності роботи державних органів саме в соціальній і правовій сферах, з якими людина стикається найчастіше у своєму житті. Тому слід зауважити, що на сьогодні зберігається відносно стійка та послідовна тенденція розвитку соціально-правових норм у суспільстві, що позитивно позначається на всіх процесах громадського життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням впливу соціально-правових норм на правослухняну поведінку вивчають такі науковці, як М. Абдулаєв, С. Алексеев, С. Бошно, П. Гуревич, М. Дерябін, М. Карєв, М. Кельман, М. Марченко, О. Мурашин, В. Нерсесянц, Г. Осипов, Ф. Фукуяма та інші, котрі стверджують, що людина сучасна є такою тільки завдяки впливу на неї зовнішніх чинників, у результаті яких формується її внутрішній світ.

Мета статті – розглянути, єдність внутрішньої та зовнішньої інтерналізації соціально-правових норм, що є запорукою правослухняної поведінки.

На сьогодні в українському суспільстві все частіше спостерігається тенденція нестандартної та маргінальної поведінки людей, що безпосередньо впливає на згуртованість людей у цивілізованих, соціальних групах і сприяє консолідації демократичної, правової української спільноти. Потрібно акцентувати, що соціальна поведінка, як і будь-яка інша, безпосередньо залежить від процесу навчання, під яким необхідно розуміти методи як проб і помилок, знання та розуміння, вивчення тієї чи іншої соціально-правової норми.

Соціально-правові норми покликані об'єднати внутрішні й зовнішні процеси людської діяльності та за рахунок інтерналізації засвоїти зовнішні процеси впливу на людину, що згодом

будуть детерміновані у внутрішні стійкі переконання. Своєю чергою, вони покликані сформуванню такої правослухняної поведінки, яка сприяла б збереженню, розвитку структури та функцій конкретного співтовариства.

За напрямом дії соціальні норми бувають універсальними, приватними, імперативними й орієнтуючими. Як відомо, правослухняна поведінка є інтерактивним процесом – це означає, що поведінка одного учасника впливає на поведінку іншого, тим самим формуючи загальноприйнятну поведінку для певного кола осіб. Інакше кажучи, якщо в суспільстві кожна особа буде підтримувати соціально-правову поведінку, яка не протиставляє власні інтереси інтересам держави, тоді вплив на формування правослухняної поведінки з боку держави буде набагато ефективнішим і результативнішим. Адже основним завданням держави є забезпечення правового стану кожної окремої людини з метою її захисту прав та обов'язків.

На думку М. Вітрука, під правовим становищем (або статусом) зазвичай розуміють систему прав і обов'язків особистості, закріплених і гарантованих їй за законом. У конституційному праві додатково дається характеристика особистості як громадянина держави або як іноземного громадянина, або особи без громадянства. Характеристика особистості як суб'єкта права і правовідносин у різних галузевих науках, насамперед у науках цивілістичного циклу, як правило, пов'язана не тільки з її юридичними правами та обов'язками, а й з іншими правовими якостями, у першу чергу, з її правоздатністю і дієздатністю (правосуб'єктністю), що в принципі, на нашу думку, пов'язано з осмисленням стадійностей прояву прав і обов'язків особистості [1, с. 10].

Під громадянськими правами розуміється реалізація уповноваженою особою тих можливостей, які складають захист належного їй права. Здійснення прав відбувається в рамках цивільних правовідносин [2, с. 108]. Залежно від своєї спрямованості, права розрізняють за такими напрямками, а саме: людини, нації, народу, держави, соціальних спільнот і груп, трудових колективів та права людства. Права людини завжди обтяжуються накладенням і обов'язків, котрі своєю чергою спрямовують дії людини виключно у правове поле. Для прикладу, М. Кельман та О. Мурашин зазначають: «Основні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретних історичних умовах; об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [3, с. 159].

Як наголошують такі автори, як А. Піголкін, А. Головистикова, Ю. Дмитрієв та А. Саїдов, «гарантії є одним з найважливіших елементів правового статусу, насамперед тому, що вони забезпечують саму можливість його існування та реалізації. Тому гарантії – це заходи, що забезпечують можливість реалізації людиною належних їй прав і свобод. Гарантії можуть бути політичними, економічними, соціальними і юридичними. Політичні, економічні та соціальні гарантії слід віднести до певних

умов життя суспільства. Політичні гарантії залежать від рівня політичного розвитку країни, організації влади в суспільстві, її ефективності, здійснюваної нею політики» [4, с. 505].

Під політичними гарантіями слід розуміти народовладдя, демократичну спрямованість держави, охорону нею прав і свобод. Економічні гарантії на пряму залежать від загального добробуту й рівня соціального благополуччя населення, під ними слід розуміти стан підприємницької свободи розвитку ринкових відносин, наявність розвиненої інфраструктури та виробничих можливостей підприємств. Соціальні гарантії – це рівень життєдіяльності суспільства, спроможність держави забезпечити належний рівень існування людей, груп, товариств. Також розрізняють і юридичні гарантії, котрі, на нашу думку, є найбільш важливими, оскільки закріплені в законах, нормативних актах, інструкціях і, насамперед, в основному законі – Конституції України. Саме тому правовий статус людини і громадянина закріплені юридичними гарантіями.

Держава, виступаючи як гарант прав та обов'язків, повинна зробити все можливе для того, щоб створити належні умови, аби кожна людина почувала себе соціально захищеною, могла здійснювати безпосередній вплив на правове становище особистості в суспільстві. Очевидно, що для існування в соціальному світі людині необхідні спілкування та налагодження зв'язків з іншими людьми для підтримки комунікації. Для досягнення цілеспрямованих результатів державі, суспільству й кожному індивідууму зокрема необхідно спільно спрямовувати свої активні дії. За відсутності такої ситуації говорити про злагодженість дій усіх окремо взятих ланок не доводиться. До того ж, людина як істота соціальна завжди застосовує безліч масок і шаблонів поведінки для того, щоб успішно існувати в суспільстві та гармонійно співіснувати із навколишнім світом. За цими стандартами особа будує стосунки з іншими людьми і в такий спосіб регулює свою поведінку в певному напрямі, ця сфера впорядковується виключно соціальними нормами.

Соціальні норми, на нашу думку, породжені людьми для їхньої ж координації та спрямованості в соціумі з метою загальної суспільно-правової гармонії. Під соціальними нормами потрібно розуміти певні правила, приписи, звичаї, устої, котрі закладалися протягом століть і передавалися з покоління в покоління. Основною характерною ознакою норми є її суспільна належність і загальність. Соціальна норма демонструє один із процесів вираження соціальних відносин та складається із багатьох елементів, кожен з яких має різноманітні властивості й функції. Під поняттям «соціальна норма» розуміється, як правило, суспільна воля, усвідомлена та цілеспрямована соціальна необхідність. Соціальна норма закладає підґрунтя для ціннісного ставлення до суспільства й держави. Хоча цінності й формуються за рахунок потреб та інтересів, проте не копіюють їх. Цінності слугують людині для її внутрішнього відображення дійсності, через яке утворюється її зовнішнє ставлення до світу.

Як зазначає В. Барішніков, «постановка проблеми ціннісного освоєння дійсності в сукупності чи в деякому співвідношенні із раціональним – означає розгляд ціннісного відношення до світу. Звичайно, під цим розуміють відносини на основі деяких цінностей, зв'язок між предметом і суб'єктом діяльності з огляду на значення предмета, це може бути відношення внутрішньої ціннісної сфери, відношення до самого світу цінностей і, нарешті, оціночне відношення» [5, с. 56].

На думку М. Гартмана, «ієрархію цінностей важко сприйняти об'єктивно ще й з тієї причини, попри межі ціннісного бачення, що всередині неї не існує ніякої точки відліку рівнів. Власне, зрозуміло, що те ж саме відноситься і до ціннісної ієрархії, що утворює продовження ієрархії цінностей «вниз».

Але ієрархія за своїм місцем у «ціннісному просторі» розташовувалась у вимірі між полюсами цінності й нецінності. У ній є точка відліку, з якою співвідноситься і цінне, і нецінне, і високе, і низьке – точка індиферентності. Це нульова точка в аксіологічній системі координат. Через неї проходить площина, яка відокремлює цінності від нецінності, залежно від їх якостей і матерій. Ця площина індиферентності єдина для всіх матеріально відмінних ціннісних шкал, тобто для шкал, на яких розташовується кожна окрема цінність і відповідне їй нецінне. Усі ці шкали все перетинають площину індиферентності. Так як цінності, будучи дуже різними за висотою, пов'язані з нецінним, а також одна з одною, то і їх положення щодо ціннісної індиферентності обов'язково є різним, а оскільки положення ціннісної індиферентності для всіх стійке й абсолютне, то вони різняться за своєю «абсолютною» висотою положення в ієрархії» [6, с. 41].

На переконання В. Губіна, «мова, культура, моральність, весь духовний капітал, яким ми живемо і який становить наше єство, береться з реальних життєвих відносин між людьми. Соціальне, громадське життя не є, власне лише зовнішньою формою людського життя. Воно являє собою необхідний вияв єдності всіх людей, складову основи людського життя в усіх його сферах. Індивід живе в суспільстві не тому, що так жити зручніше, а тому, що лише як член суспільства може відбутися як людина, подібно до того, як лист може бути тільки листом цілого дерева.

З початку ХХ ст. у філософії розрізняють поняття «суспільство» й «спільність». «Суспільство (на відміну від спільності) – це зовнішній зв'язок між людьми, зовнішнє підпорядкування людей загальній направляючій волі влади або права. Але зовнішню організацію суспільного життя, зовнішню механічність потрібно відрізнити від внутрішньої органічності. Все органічне, живе, існує завдяки внутрішній єдності та не може бути організоване ззовні. Єдність і оформленість діють у них самих, зсередини пронизуючи їх і внутрішньо будучи присутнім у їх внутрішньому житті. Це середина органічна єдність може проявляти себе у формі сім'ї, у формі релігійного життя, нарешті, у формі спільності долі і життя великої кількості людей. Ця спільність утворює зміст життя самої особистості. Адже, спільність – це духовне харчування, яким внутрішньо живе особистість, її багатство, її особисте надбання» [7, с. 204–205].

З погляду суспільного бачення унікальності людини її осягненням через те, що вона володіє низкою незвичайних властивостей та відображає у своїй свідомості величне різноманіття навколишнього. Вона творить світ культури. У ній самій – дивовижне сплетіння природних і соціальних якостей. Людина безмірно складна й невичерпна. Але в цій множинності образів людини і полягає складність вирішення проблеми. Говорачи про унікальність тієї чи іншої тварини, ми можемо вказати на особливості її біологічної організації, розкриваючи своєрідність людини як неповторного створіння, ми губимося в переліках [8, с. 84–85].

У ціннісній системі на одній осі представлена особистість, на іншій – цінності. Важко визначити, у якій точці і як вони перетинаються. Єдність ціннісного й раціонального в освоєнні людиною дійсності досягається теоретичною різноманітністю між знаково-символічним механізмом становлення знання та екзистенціально-аксіологічною сферою. Ці розбіжності й навіть протиставлення глибоко закладені в категорії мислення [5, с. 75–76]. Саме за рахунок цінностей як внутрішньо самостійних чинників відбувається формування в особистості тих соціально-правових норм, які необхідні для регулювання її поведінки в суспільстві.

Для результативного й ефективного впливу соціальних, правових, моральних, звичаєвих та інших норм у суспільстві існує потреба в належному рівні розвитку самої держави. На сьогодні в нашій країні зберігається чіткий курс на євроінтеграцію, що передбачає необхідний розвиток як соціальної, так і правової сфери. Правова держава має на меті ставити за першооснову розвиток права та правовідносин у суспільному житті людей і збереження прав, гарантій, обов'язків кожного громадянина.

Ідея правової держави своїм корінням сягає ще в античне суспільство. Держава як організація публічно-владної сили, основаної на законі, стала прототипом правової держави. Мислителі античності, як от Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон та інші, намагалися з'ясувати, які зв'язки між правом і державною владою у змозі забезпечити гармонійне функціонування суспільства [9, с. 36].

У своїх працях Френсіс Фукуяма пише про те, що «держава здійснює широке розмаїття функцій службовців для вирішення усіляких проблем. Деяка примусовість влади дозволяє їй, з одного боку, захищати права власності, а з іншого боку, дає право рекувізувати приватну власність і притіснити права громадян в інтересах забезпечення громадської безпеки. Монополія легітимної влади, яку держава застосовує, дозволяє уникати всередині країни того, що Томас Гоббс назвав «війною всіх проти всіх», але служить причиною конфліктів і воєн на міжнародному рівні. Завдання сучасних політиків полягає в послабленні державної влади в напрямі її активності в поле дотримання законності людьми, яким вона служить, і в регульованні застосування влади відповідно до закону» [10, с. 12–13].

На думку С. Алексеева, «необхідно виходити з того, що держава являє собою не одну тільки державну владу, а систему влади в політичному організованому, демократичному суспільстві. Сенс такої організації – забезпечити нормальний, природний розвиток суспільства на основі економічних і духовних чинників. Відповідно до цього, політична влада повинна бути цивілізованою. Необхідно також забезпечити таке функціонування держави, яке б, повною мірою зберігаючи якості сильної ефективної влади, не приводило до авторитарних і тоталітарних порядків, а розкривало позитивний потенціал демократії, права, природжених прав і свобод людини. З такої позиції феномен держави повинен розглядатися як прогресивне явище цивілізації і культури. На переконання науковця, держава – продукт історії, вистражданий людством, її досвіду, спроб і помилок. З розвитком історії позитивний потенціал держави все більш розкривається. Звідси в умовах демократії вдосконалення та зміцнення держави в усьому комплексі його інститутів – єдине, природне й оптимальне спрямування, за яким повинно йти політичне життя сучасного суспільства» [11, с. 130–131].

Зрозуміло, що в основі сучасних концепцій правової держави лежать ідеї Дж. Лільберна, Г. Гроція, Б. Спінози, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля та інших європейських просвітителів, які вважали, що на зміну бюрократичній державі епохи абсолютизму має прийти держава, в основі якої лежить ідея автономної особистості, яка володіє невід'ємними, невідчужуваними правами і свободами [9, с. 37].

Тому, необхідно зазначити, що на сьогодні ціннісні орієнтації стають певним засобом соціалізації індивідів з метою освоєння моральних, естетичних, суспільно-політичних ідеалів і нерозривності нормативно-правових вимог, які засто-

суються до них як до членів соціальних груп, спільнот, а також суспільства загалом. Ціннісні орієнтації є внутрішніми чинниками, що формуються на основі зіставлення набутого досвіду із існуючими в соціальній сфері зразками культури, що демонструють особисте уявлення про належне, характеризують життєві цілі. Під ціннісною орієнтацією (направленістю) багато дослідників розуміють певну функцію, за допомогою якої регулюється соціальна поведінка індивідів. Тому між соціальною системою, а також системою особистості реалізується правова поведінка за допомогою інтерналізації цінностей у процесі соціалізації.

На нашу думку, правослухняна поведінка повинна розглядатися як соціальна установка особистості, що утворюється із трьох складових. Першою є когнітивна складова, яка відповідає за пізнавальний процес і містить знання правил поведінки, соціальних норм, правових норм. Стосовно другої складової, то це «афективна складова», яка охоплює норми, правила, моделі поведінки, котрі визначаються такими складниками, як «добро» чи «зло». Саме за рахунок неї забезпечується захисна та пристосовна функція. Третя складова – «конативна», котра виявляється в моделях поведінки людини, що їх вона не тільки демонструє в реальному житті, а й тих, до яких виражає готовність, що реалізує функцію самовираження.

Висновки. Людина як окрема ланка соціокультурної системи в цілому й сама для себе вибирає таку поведінку, яка зручна тільки їй, за рахунок чого визначається її правослухняна поведінка. Самі норми формують поведінку особи, залежно від впливу на конкретну людину. Тобто, соціально-правові норми є регуляторами, які стимулюють і направляють поведінку індивідуума в законодавче поле й унеможливають її протиправне діяння.

Правослухняна поведінка людини в суспільстві реалізується за рахунок конкретних та ефективних норм, що діють не теоретично, а практично. Загальна поведінка в суспільстві відображає рівень свідомого та культурного життя людей і їхню готовність прийняти або правослухняну, або протиправну поведінку. Іншими словами, людина наділяється виключним правом вибору, яке полягає в тому, що держава у прийнятті тих чи інших соціально-правових норм показує, як чинити правильно, але кожна людина робить власний вибір.

Література:

1. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. – М. : Норма, 2008. – 448 с.
2. Лишук В.В. Основы права / В.В. Лишук, О.А. Рузакова, С.М. Рукавишников. – М. : МФПА, 2004. – 370 с.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
4. Головистикова А.Н. Проблемы теории государства и права : [учебник] / А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев. – М. : Эксмо, 2005. – 832 с.
5. Барышков В.П. Аксиология личностного бытия / В.П. Барышков. – М. : Логос, 2005. – 192 с.
6. Гартман Н. Философия ценностей и ценностная этика / Н. Гартман // Этика. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – С. 5–82.
7. Губин В.Д. Основы философии : [учебное пособие] / В.Д. Губин. – М. : Форум, 2008. – 288 с.
8. Гуревич П.С. Проблема целостности человека / П.С. Гуревич. – М. : ИФРАН, 2004. – 178 с.
9. Правоведение : [учебник] / Под ред. М.И. Абдулаева. – М. : Финансовый контроль, 2004. – 561 с.
10. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2006. – 224 с.
11. Алексеев С.С. Собрание сочинений : в 11 т. / С.С. Алексеев. – М. : Статус, 2010. – Т. 8. – 2010. – 495 с.

Зубрицкий В. В. Единство внутренней и внешней интернализаций социально-правовых норм как залог правопослушного поведения

Аннотация. В статье проанализировано влияние внутренней и внешней интернализаций социально-правовых норм, как залог правопослушного поведения. Выяснено, что за счет внешних и внутренних процессов воздействия на человека можно достичь желаемого результата по построению цивилизованного общества и формирования у будущих поколений правопослушного поведения.

Ключевые слова: общество, государство, право, мораль, правосознание, интернализация, правопослушное поведение.

Zubryckij V. The unity of the internal and external internalizations social and legal norms as a pledge of law-abiding behavior

Summary. The article analyzes the impact of internal and external internalizations social and legal norms, as a pledge of law-abiding behavior. It was found that due to the external and internal processes of human exposure can achieve the desired result in the construction of civilized society and the formation of future generations of law-abiding behavior.

Key words: society, state, law, morality, sense of justice, internalization, law-abiding behavior.